

Herkenbaar aan gesteeld blad en zittende eikels

Wintereik: 'opgeruimde' inlandse eik

Wintereiken in het Edese Bos. De bomen fungeren als zaadbank.

Foto: Bert Maes, Utrecht.

Van nature komen in Nederland twee soorten eik voor: de zomereik, *Quercus robur* en de wintereik, *Quercus petraea*. Ze zijn nauw verwant en worden beide gemakshalve vaak 'inlandse eik' genoemd. Toch is de wintereik in veel opzichten anders dan de zomereik. Enkele impressies van de wintereik, die als volgroeide boom een 'opgeruimde' indruk maakt.

In houtwallen, singels, lanen, opgaande bossen, hakhout en als solitaire boom komt de wintereik eigenlijk niet voor. Het gaat daar bijna altijd om de zeer algemene en opvallende zomereik, die niet aan een bepaalde grondsoort gebonden is. De wintereik komt alleen voor op löss en leemhoudende zandgronden in heuvelachtige streken. Maar ook daar is hij tegenwoordig een vrij zeldzame boomsoort. De wintereik is door zijn bladvorm eenvoudig te onderscheiden van de

zomereik. Het blad is regelmatig gelobd, lang gesteeld, aan de onderzijde behaard en heeft een wigvormige bladvoet. Doordat de bladeren bijna symmetrisch zijn en heel gelijkmatig verspreid aan de takken zitten, maakt de boom een 'opgeruimde' indruk. De eikelnapjes van de wintereik zijn niet gesteeld. Dit in tegenstelling tot de zomereik. De eikels, die bovendien kleiner zijn, zitten doorgaans trosvormig bijeen. De naam 'wintereik' duidt op het verschijnsel dat verdord blad zelfs 's winters nog in de boom kan blijven hangen. Maar ook zomereiken hebben het daar soms moeilijk mee.

Inheemse populaties

Midden vorige eeuw bereikte het areaal bos in Nederland haar dieptepunt. Overmatige kap van hout en beweiding degradeerden grote oppervlakten bos tot heide en stuifzand. Dankzij de marken en maatschappen, een soort rechtsvorm waarbij bos volgens strenge regels gemeenschappelijk in bezit en gebruik was, bleven 'oude boskernen' op de Veluwe beschermd. Voorbeelden zijn de Speulder- en Sprielderbossen, het Edese Bos, het Hoog-Soerense Bos en de Loenermark. Er zijn exemplaren gevonden van zo'n 250 jaar. Buiten de Veluwe komt de wintereik nog op tientallen andere plaatsen voor: de hellingbossen van Zuid-Limburg, het Rijk van Nijmegen, het Meinweggebied en de Sallandse en Utrechtse Heuvelrug. Op enkele plaatsen groeien wintereiken verspreid op de heide, zoals in de Meinweg en op de Sallandse Heuvelrug.

Hakhoutcultuur

De meeste wintereiken komen voor in spaartelgenbossen. Dat is voormalig hakhout, waarin tussen 1880 en 1940 telgen 'gespaard' werden die nu zijn opgegroeid tot boom. Tot aan het begin van deze eeuw werden grote oppervlakten eikenbos als hakhout beheerd: kappen gebeurde om de zeven tot twaalf jaar. De schors werd benut voor het looien van leer. Het hout diende als brandhout. Het hakhout op de Veluwe bestond veelal uit wintereik. Bij het inboeten werd echter vaak de zomereik gebruikt. Dat plantsoen was waarschijnlijk makkelijker te verkrijgen. Een

verklaring daarvoor is wellicht dat de wintereik minder en minder vaak eikels produceert, die bovendien slecht houdbaar zijn. Eikels dienden tevens als veevoer. Vandaar misschien een voorkeur voor de zomereik. Ook in de hedendaagse bosbouw in Nederland kent de wintereik slechts een zeer bescheiden plaats.

In Duitsland en Frankrijk daarentegen is de wintereik net als de zomereik een echte 'broodboom'. Traditioneel wordt daar kwaliteitshout geteeld. Dat vergt vooral veel geduld. Van aanleg tot eindkap duurt een 'omloop' eik wel 150 tot 250 jaar. Het resultaat mag er zijn: zeer waardevol zaag- en fineerhout; een goed alternatief voor tropisch hardhout.

Indrukwekkend

Bij een goede ontwikkeling wordt de wintereik een hoge, opgaande boom. Vergeleken met de zomereik heeft de wintereik een vrij smalle, dichte kroon. Indrukwekkend kunnen wintereiken ook zijn: wat te denken van een Engelse wintereik van 45 m hoogte, of een eik in Bosnië die circa 866 jaar oud werd en toen een stamdoorsnede had van 530 cm. Dat de wintereik van nature in door beuken gedomineerd bos groeit (het bostype 'Wintereiken-Beukenbos') kunnen we ons dan beter voorstellen.

Eiken staan verder bekend om de grote waarde voor de natuur. Vele soorten paddestoelen en insecten leven speciaal bij eiken. Heel bijzonder is het vliegende hert, *Lucanus cervus*. Dit grootste insect van Nederland komt nog voor op de Veluwe: doorgaans in bossen met wintereik, waar de larven zich ontwikkelen in vermolmd eikestobben.

Wintereik bedreigd

De bedreiging van de wintereik hangt samen met het feit dat de soort weinig opvalt en bij veel Nederlandse bosbeheerders onbekend is. Daar schuilt een gevaar in. Recent werd in de gemeente Nunspeet nog een stuk wintereikenbos gekapt voor de uitbreiding van een vuilnisbelt.

Uit zichzelf verjongt de wintereik zich moeilijk. Waar wintereik van nature thuis hoort, wordt tegenwoordig vrijwel alleen zomereik geplant. Het gevolg is dat de populaties wintereik

Foto: Bert Maes, Utrecht.

In de Speulder- en Sprielderbossen komt nog oud malebos - oorspronkelijk hakhoutbos - voor met wintereik. Kenmerkend is het regelmatige schorspatroon op de stam.

Foto: Gert Prins, Heerenveen.

Een relict van een middeleeuws hakhoutbos in het Meinweggebied bij Roermond. Uitgelopen stoven van winter- en zomereiken.

Foto: Gert Prins, Heerenveen.

Blad van de wintereik heeft een lange bladsteel, is regelmatig gelobd en symmetrisch van vorm. De niet gesteelde eikelnappes zitten doorgaans in trossen bijeen.

vergrijzen: bomen jonger dan 60 jaar zijn er maar weinig. Hedendaagse aanplant van wintereik bestaat bovendien vrijwel altijd uit geïmporteerd materiaal uit Duitsland of Frankrijk. In Nederland bestaan namelijk geen speciaal voor de zaad- en plantsoenvoorziening geselecteerde bosopstanden van wintereik. Maar daar komt door de toenemende belangstelling voor inheems materiaal de laatste tijd een duidelijke verandering in.

De laatste jaren neemt de belangstelling voor de wintereik, als één van de twee soorten 'inlandse eik', duidelijk toe. In 1992 is een start gemaakt met de inzameling van zaad van inheemse wintereiken met het doel hiervan plantsoen te kweken. Een goede stap op weg naar behoud en ontwikkeling van het genetisch potentieel aan inheemse wintereiken.

Gert Prins en Max Smit

G.A.H. Prins en M.J.T.M. Smit zijn samen met N.C.M. Maes de auteurs van het rapport: 'De wintereik in Nederland - Verspreiding, ecologie en toekomstmogelijkheden van de wintereik in het Nederlandse bos'. Dit rapport wordt in 1993 uitgegeven door de Stichting Kritisch Bosbeheer in Bostel en het Informatie- en KennisCentrum Natuur, Bos, Landschap en Fauna in Wageningen. Eerdere artikelen over echt inheemse bomen en struiken in Nederland verschenen in Tuin & Landschap: nummers 2, 7, 12, 17 en 23 van 1992.